

ΕΔΑ : ΤΟ ΜΑΖΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ (1963-1967)

Ιωάννα Στ. Παπαθανασίου, Δρ Σύγχρονης Ιστορίας Πανεπιστημίου Paris, 10

Λειτουργεί πλέον ως μια θύμηση, ένα παράθυρο της συλλογικής μνήμης κάποιων "παλιών αριστερών". Το όνομα της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς επιστρατεύεται συχνά ως αναφορά σε ένα πεπερασμένο γεγονός που αναδεικνύει και "θεμελιώνει" τις ρίζες των μεταπολιτευτικών κομματικών σχηματισμών ως προς τη λεγόμενη αριστερή παράδοση. Η ιδιαιτερότητα στη συγκρότηση και τη λειτουργία της επιτρέπουν την επίκληση αλλά και την, κατά βούληση, αποσιώπηση της ιστορίας και της πολιτικής φυσιογνωμίας της στο πλαίσιο των πολλαπλών ιδεολογικών χρήσεων της πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας¹.

Οντως, η ΕΔΑ αποτέλεσε μία αυτόνομη ενότητα, ένα προηγούμενο στην ιστορία της ευρωπαϊκής Αριστεράς και μία ξεχωριστή σελίδα της ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Ωστόσο, παρά τη μυθολογία και τα ιδεολογήματα που την ακολουθούν, η ιστορική γνώση παραμένει εξαιρετικά περιορισμένη ως προς τα πολιτικά χαρακτηριστικά, τα όρια και τη δυναμική της παρέμβασης του κόμματος στην ελληνική κοινωνία².

Στο παρόν σημείωμα³ επιχειρείται η διερεύνηση της παρουσίας της ΕΔΑ ως μαζικού κόμματος της Αριστεράς στα χρόνια 1963-1967. Η ανάλυση οργανώνεται σε δύο

1. Χαρακτηριστικός όχι μόνον της ιδεολογικής χρήσης της ιστορίας αλλά και της κατά το δοκούν συγγραφής της ιστορίας παραμένει ο τρόπος με τον οποίο το ΚΚΕ και το ΚΚΕ εσ. αντιμετωπίζουν και διαχειρίζονται τις αναφορές τους στην ΕΔΑ μετά τη διάσπαση του ενιαίου ΚΚΕ το 1968. Η υποθέτηση της βασικής θέσης ότι η "μετατροπή της ΕΔΑ σε κόμμα αλλοίωσε το χαρακτήρα της και δεν της επέτρεψε να ολοκληρώσει στο ακέραιο την αποστολή της" καθόρισε όλες τις αναφορές του ΚΚΕ στην προδικτατορική ΕΔΑ ακόμη και στη μεταπολιτευτική περίοδο. Βλ. "Το 9ο Συνέδριο του ΚΚΕ", Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1974, σελ. 36-37 και 86-89. Αντίστοιχα, η αποδοχή του θετικού ρόλου της ΕΔΑ από την ηγεσία του ΚΚΕ εσ. οδήγησε, στη διάρκεια της δικτατορίας, στη δημοσιοποίηση μιας σειράς κειμένων και κομματικών εγγράφων της ΕΔΑ και του ΚΚΕ στο περιοδικό "Διάλογος" υπό το γενικό τίτλο "Το ΚΚΕ και η ΕΔΑ στα χρόνια της Δημοκρατικής Αντίστασης". Βλ. Νο 1, 1972, σελ. 61-93, Νο 3/4, 1972, σελ. 80-130, Νο 5, 1973, σελ. 58-74, Νο 6, 1973, σελ. 65-89, Νο 7/8, 1973, σελ. 57-65.

2. Τριάντα σχεδόν χρόνια μετά την πρώτη και υποδεηγματική για την εποχή παρουσίαση του κόμματος της ΕΔΑ από τον J. Meynaud με τη συνεργασία των Π. Μερλόπουλου και Γ. Νοτορά, "Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα", 2η έκδοση, Μπιάρον, 1974, Αθήνα, σελ. 172-181 και 192-229, το εγχείρημα παραμένει ως η εγκυρότερη μελέτη και αναφορά στην προδικτατορική ΕΔΑ.

Αξίζει να σημειωθεί το πλούσιο υλικό που δημοσιοποιείται στη διάρκεια της δικτατορίας για το κόμμα της ΕΔΑ. Πρόκειται ωστόσο για εκτεταμένη παραγωγή προπαγανδιστικού υλικού που διαχετεύεται κυρίως στον κρατικό κατασταλτικό μηχανισμό και στόχο έχει την απόδειξη της έντονης και επικίνδυνης παρουσίας των κομμουνιστών που δρουν μέσω των γραμμών της ΕΔΑ. Ενδεικτικά αναφέρω το έντυπο "Η κομμουνιστική υπονόμευση του Έθνους. Τα Αρχεία αποκαλύπτουν", Έκδοση του Υπουργείου Προεδρίας της Κυβερνήσεως, Αθήνα, χωρίς ημερομηνία έκδοσης (1967 ή 1968), σελ. 1-76.

Στη μεταπολιτευτική περίοδο η ιδεολογική αυγένεια ή ακόμη, πιο περιοριστικά, η κομματική ταυτότητα του συγγραφέα καθόρισε τις αναφορές στο κόμμα της ΕΔΑ. Θεωρούμε ότι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι συγγραφείς που αναφέρονται στην ΕΔΑ πρόκειται σχεδόν αποκλειστικά ή προέρχονται από το χώρο του ΚΚΕ εσ. Βλ. Α. Σολερά, "Ιστορία του ΚΚΕ", Πλειάς, Αθήνα, 1975, σελ. 200-220, Π. Νεφελοπούς, "Στις πηγές της κακοδομίας. Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ", Gutenberg, Αθήνα, 1974, σελ. 322-329, Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", Θεμέλιο, Αθήνα, 1978, Α τμ., σελ. 134-138, 219-220 και 307, Α. Μπριλλιάς, "Το Ελληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα", Εξάντας, Αθήνα, 1980, σελ. 136-147, Τ. Βουρνάς, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", Τολδάς, Αθήνα, 1983, σελ. 1-92 και Αγ. Ελεφάντης, "Το Συνέδριο του ΚΚΕ εσ. και η ελληνική αριστερά", περ. "Ο Πολίτης", 1976, Νο 3/4, σελ. 15.

3. Το σημείωμα στηρίζεται κυρίως σε αδημοσίευτο πρωτογενές αρχειακό υλικό που προέρχεται από το πρόσφατα ταξινομημένο "Αρχείο ΕΔΑ". Η ταξινόμηση και επεξεργασία του Αρχείου πραγματοποιήθηκε από επιστημονική ομάδα του ΕΚΚΕ υπό την επιστημονική εποπτεία του Ηλία Νικολακόπουλου και της υπογράφουσας. Με την ευκαιρία αυτή ας μου επιτραπεί να ευχαριστήσω τη Θ. Θεοδοσοπούλου, τη Γ. Καμπυλαϊκά και τη Μ. Μητροποπούλου που συμμετείχαν ενεργά στην οργάνωση του Αρχείου και στη συλλογή του υλικού στο οποίο εν πολλοίς βασίζεται η παρούσα εργασία.

επίπεδα. Στο πρώτο, εξετάζεται συνοπτικά η πορεία προς τη συγκρότηση ενός μαζικού κόμματος. Το δεύτερο επιχειρεί μία τομή σε βάθος με σκοπό την επισήμανση των όρων διαμόρφωσης της σχέσης κόμματος και κοινωνίας.

1. Τομές στην Πορεία της Οργανωτικής Συγκρότησης: Η Δημιουργία του Μαζικού Κόμματος

Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας τον Απρίλιο του 1967 ανέκοψε βίαια μία σημαντική κινητοποίηση για τη διεύρυνση της κομματικής βάσης της ΕΔΑ. Από το Μάρτιο του 1966, η Β' Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη του κόμματος είχε εγκρίνει το "πλάνο στρατολόγησης" και είχε καθορίσει τους οργανωτικούς στόχους του νέου κύκλου "κομματικής οικοδόμησης". Μετασχηματισμένη σε μαζικό κόμμα, η ΕΔΑ διένυε την τρίτη φάση της οργανωτικής της συγκρότησης.

Πράγματι, η αναγγελία της ίδρυσης της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς στις 3 Αυγούστου 1951⁴ μπορεί να αποτελεί συμβολικά την αφετηρία της 16χρονης πολιτικής παρουσίας της, δεν εγκαινιάζει όμως και μια ενιαία, γραμμική πορεία οργανωτικής εξέλιξης. Η οργανωτική διάρθρωση αναλύεται ουσιαστικά σε τρεις διαφορετικές φάσεις, οι οποίες υπαγορεύονται από τη μετεμφυλιακή πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, είναι όμως και αποτέλεσμα συγκεκριμένων στρατηγικών πολιτικών επιλογών τόσο της ηγεσίας της, όσο και της εξόριστης στο Βουκουρέστι κομμουνιστικής ηγεσίας.

1η Φάση: Το Πολιτικό Μέτωπο

Η πρώτη φάση (1951-56) συνδέεται με τη λειτουργία της ΕΔΑ ως συνασπισμού κομμάτων και προσωπικοτήτων της Αριστεράς και πληροί τους όρους που υπαγορεύει η κομμουνιστική μετωπική στρατηγική⁵.

Η έκδοση της καθημερινής εφημερίδας "Αυγή"⁶, η καταστατική κατοχύρωση του πολιτικού συνασπισμού, ο θεσμός του μέλους που εισάγεται καταστατικά παραπέμπουν στην οργάνωση και λειτουργία των Μετώπων (Λαϊκών και Πατριωτικών) που έχει ήδη επιχειρήσει το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα και, κατά συνέπεια, το ΚΚΕ. Η ΕΔΑ δεν

4. Ημερομηνία της επίσημης ανακοίνωσης για τη σύσταση του πολιτικού συνασπισμού του οποίου το όνομα και το έμβλημα κατατίθενται στις 8 Αυγούστου στο Πρωτοδικείο Αθηνών. Για τις διαπραγματεύσεις των πολιτικών εταίρων προ και μετά τη δημιουργία της ΕΔΑ, βλ. Τ. Βουρνάς, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", όπ., σελ. 13-28 και Σπ. Αναρδάτος, "Από τον εμφύλιο στη Χούντα", Παπιάδης, Αθήνα, 1977, Α' τόμ., σελ. 271-276.

5. Βλ. την απόφαση της 6ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ (Οκτώβριος 1949) σχετικά με "τη συνένωση όλων των προοδευτικών δυνάμεων του τόπου σ' ένα κοινό μέτωπο με βάση το πρόγραμμα για τη δημοκρατικοποίηση της Ελλάδας" στο "40 χρόνια του ΚΚΕ. 1918-1958. Επιλογή Ντοκουμέντων", Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Νοέμβριος 1958, χωρίς τόπο έκδοσης, σελ. 582. Για τη στρατηγική του ΚΚΕ μετά την ήττα του 1949, την ακολουθούμενη πολιτική πρακτική για την εφαρμογή της στην Ελλάδα και τις φάσεις προς πλήρωση των όρων λειτουργίας του μετώπου της Αριστεράς μέσω της δημιουργίας της ΕΔΑ, βλ. Ι. Παπαθανασίου, "Contribution a l'histoire du Parti Communiste Grec, 1949-1951", Δοκτορική Διατριβή στο Πανεπιστήμιο Paris X Nanterre, 1988, σελ. 110-127 και 143-167.

6. Μετά το κλείσιμο της εφημερίδας "Δημοκρατική", που κυκλοφορεί από τις 28/8/1951 ως το επίσημο φύλλο της ΕΔΑ, κατόπιν παρεμβάσεως των Αρχών στις 19/1/1952, η "Αυγή" εκδίδεται ως εβδομαδιαία εφημερίδα στις 24/8/1952 και καθιερώνεται ως το επίσημο ημερήσιο όργανο του Συνασπισμού από τις 26/10 της ίδιας χρονιάς.

αποτελεί μία απλή εκλογική συνένωση αλλά ένα πολιτικό οργανισμό που εμπεριέχει, δυνάμει, τις προϋποθέσεις μετεξέλιξής του.

Η επιλογή χαλαρής οργανωτικής πολιτικής απαντά στο πολιτικό κλίμα της εποχής, στις διώξεις των αριστερών και στην πολεμική που εγείρεται εναντίον του νέου συνασπισμού την επομένη της δημιουργίας του⁷. Η νομιμοποίησή του αντλείται διττά: ως προς την κομμουνιστική αριστερά δια μέσου της υποψηφιότητας και εκλογής πολιτικών εξορίστων στις γραμμές του⁸, ως προς την ελληνική κοινωνία και τις υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις μέσω του προγράμματος "δια την αλλαγὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν"⁹. Η ἔλλειψη κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης -λόγω του ισχύοντος εκλογικού νόμου- στις εκλογές του 1952¹⁰, ενισχύει την πολιτική της εκλογικής συνεργασίας με τα κόμματα του Κεντρώου χώρου. Η επιζητούμενη νομιμοποίηση επιτυγχάνεται ἔτσι, και με τη συνεργασία στις δημοτικές εκλογές του 1954 και με τη συγκρότηση της Δημοκρατικής Ένωσης στις κοινοβουλευτικές του 1956¹¹, επιβεβαιώνοντας την τριπλή πολιτική επιλογή που χαρακτηρίζει τη φάση αυτή:

α) καθιέρωση και νομιμοποίηση της ΕΔΑ στη νέα πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα,

β) ανασύνταξη και διεύρυνση της εκλογικής βάσης της αριστεράς,

γ) αύξηση της πολιτικής επιρροής με τη διαμόρφωση σταθερού αναγνωστικού κοινού της "Αυγής".

Φάση ανασυγκρότησης της ηττημένης αριστεράς, η πρώτη περίοδος λειτουργίας της ΕΔΑ ως μετωπικής παράταξης δεν συνδέεται με τη λογική δημιουργίας ενός σταθερού οργανωτικού πυρήνα και αντίστοιχου κομματικού ιστού, αλλά χαρακτηρίζεται από

7. Για το ιστορικό πλαίσιο στα χρόνια δημιουργίας της ΕΔΑ (Δίκη Μπελογιάννη, Αποκάλυψη αсурμάτων, Δίκη των Αεροπόρων, Β' Δίκη και εκτέλεση Μπελογιάννη) και την επιτειλούμενη απογόρευση λειτουργίας του πολιτικού συνασπισμού βλ. Σπ. Αναρδάτος, "Από τον εμφύλιο στη Χούντα", ὅπ., σελ. 310-325, 330-332. Για την ἴδια περίοδο με ἄξονα την ανασύνταξη της Νεολαίας, την πλούσια σε συνεντεύξεις και αρχαιολογικό υλικό εργασία των Ντ. Κουσιδού και Στ. Σταυροπούλου, "ΕΔΝΕ- Αριστερή Νεολαία Ελλάδος, 1950-53. Απόπειρα Ιστορικής Καταγραφής", Φιλισόπη, Αθήνα, σελ. 81 κ.ε.

8. Σχετικά με τις διαπραγματεύσεις και τις διχονομίες που προέκυψαν με αφορμή την υποψηφιότητα των κρατουμένων και των εξορίστων κομμουνιστών, καθώς επίσης και για την απειλή διάσπασης της ΕΔΑ βλ. Σπ. Αναρδάτος, ὅπ., σελ. 273-276. Η εκλογή των 10 εξορίστων και φυλακισμένων ως βουλευτών της ΕΔΑ, στο ἴδιο, σελ. 304, και η ακύρωσή της από το Εκλογοδικείο, στο ἴδιο, σελ. 340. Τα εκλογικά αποτελέσματα και η εκλογική επιρροή της ΕΔΑ στο Ηλ. Νικολακόπουλος, "Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα, 1946-1964", Εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1985, σελ. 188-191.

9. Η Προγραμματική Διακήρυξη της ΕΔΑ δεν εξαγγέλλεται ταυτόχρονα με τη δημιουργία του πολιτικού συνασπισμού αλλά ένα χρόνο αργότερα στις 20 Σεπτεμβρίου 1952 από την Α' Σύνοδο της ΔΕ της. Η καθυστέρηση αυτή στην εξαγγελία των προγραμματικών και οργανωτικών αρχών μεταφράζει τη συνεχιζόμενη, ακόμη και μετά την ίδρυση της ΕΔΑ, διαπραγματεύση που δεν αφορά πλέον στην ἔνταξη και στους ὅρους που θέτουν οι κομμουνιστές αλλά στο ειδικό βάρος του ρόλου που αναλαμβάνουν στο πλαίσιο του πολιτικού οργανισμού.

10. Ο εκλογικός νόμος του 1952 και τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 16-11-1952 καθώς και η εκλογική τακτική της ΕΔΑ, στο Ηλ. Νικολακόπουλος, "Κόμματα και βουλευτικές εκλογές", ὅπ., σελ. 192-194, 198-201 και 206-209.

11. Οι κινήσεις συνεργασίας της ΕΔΑ με κόμματα του κεντρώου χώρου και συγκεκριμένα με το ΔΚΕΛ δρομολογούνται με την ευκαιρία κατάθεσης του νέου εκλογικού νομοσχεδίου και των διεξαγομένων το Μάρτιο 1954 αναπληρωματικών εκλογών στη Φθιώτιδα βλ. Σπ. Αναρδάτος, "Από τον εμφύλιο στη Χούντα", τόμος Β', ὅπ., σελ. 146-151. Βλ. επίσης Αν. Μπράλλια, "Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα", ὅπ., σελ. 130-132. Η συνεργασία συγκεκριμενοποιείται και διευρύνεται με τη συμμετοχή της ΕΠΕΚ και τμημάτων των Φιλελευθέρων στο πλαίσιο των δημοτικών εκλογών της 21-11-1954, στο ἴδιο, σελ. 224-233. Στη συνέχεια, η σύσταση της Δημοκρατικής Ένωσης (ΔΕ) στις 17-1-1956 με τη μορφή συνασπισμού του ΔΚ και της ΕΚΑ στην οποία συμμετέχει η ΕΔΑ καθίσταται η βάση μίας ευρύτερης εκλογικής συνεργασίας 7 συνολικά κομμάτων που παίρνει μέρος στην εκλογική αναμέτρηση της 19-2-1956 υπό την ονομασία ΔΕ βλ. σχετικά Ηλ. Νικολακόπουλος, "Κόμματα και βουλευτικές εκλογές", ὅπ., σελ. 216-218 και 227-229.

ευρύτερες νομιμοποιητικές στρατηγικές επιλογές που θέτουν τις βάσεις της αποδοχής του πολιτικού οργανισμού στην ελληνική κοινωνία. Η αρχική σταθεροποίηση και η αύξηση από το 1956 της εκλογικής βάσης της (Διάγραμμα 1 και 1α), η συνεχής διεύρυνση της πολιτικής απήχησης της ΕΔΑ, όπως καταγράφεται από την κυκλοφορία της Αυγής (Διάγραμμα 1 και 1β), πιστοποιούν την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης του μετώπου της Αριστεράς και κατά συνέπεια τη λειτουργικότητα των πολιτικών επιλογών.

2η Φάση: Το Κόμμα-μέτωπο

Η δεύτερη φάση (1956-62) συνδέεται με τη θεσμική και οργανωτική συγκρότηση του κόμματος. Στη διάρκεια της η ΕΔΑ λειτουργεί πλέον με τη διττή υπόσταση του μετώπου-κόμματος. Μέτωπο, διότι δεν αναθεωρούνται οι προγραμματικοί άξονες πολιτικής και κοινωνικής παρέμβασης, ούτε ο στόχος της περαιτέρω διεύρυνσης της εκλογικής βάσης. Κόμμα, διότι εφαρμόζεται πλέον σαφώς η προδιαγεγραμμένη εσωτερική οργανωτική στρατηγική που αποβλέπει: πρώτον, στη σταδιακή "κομμουνιστικοποίηση" του κομματικού μηχανισμού με την προοδευτική αντιγραφή των δομών οργάνωσης και λειτουργίας των Κομμουνιστικών Κομμάτων, και δεύτερον, στην οργανωτική ανάπτυξη με την εγγραφή νέων μελών.

Οι πρακτικές για την υλοποίηση των δύο στόχων δεν αλληλοεξαρτώνται. Η διαδικασία της "κομμουνιστικοποίησης" επεκτείνεται στον κομματικό μηχανισμό και κατοχυρώνεται από τις αποφάσεις των δύο Συνεδρίων της ΕΔΑ (1959 και 1962)¹². Η επικύρωση της πολιτικής απόφασης της 8ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ του 1958 από το 8ο Συνέδριό του (Αύγουστος 1961), η αναδιάρθρωση της λειτουργίας του ΚΚΕ στην Ελλάδα¹³ και, κυρίως, η σταδιακή ένταξη στον κομματικό μηχανισμό της ΕΔΑ επώνυμων και ανώνυμων κομμουνιστικών στελεχών, μετά την αποφυλάκιση ή έκτιση των ποινών τους¹⁴, επιταχύνουν τους ρυθμούς στη διαδικασία "κομμουνιστικοποίησης". Πράγματι, η ενεργοποίηση των στελεχών του Κλιμακίου Εσωτερικού στη Διοικούσα Επιτροπή της ΕΔΑ λειτουργεί ως

12. Πρακτικά η "κομμουνιστικοποίηση" προωθείται από την Α' Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ (Ιούλιος 1956), διαγράφοντας τα δυνητικά όρια των εντός και εκτός του κόμματος χώρων. Στη συνέχεια, το Α' Πανελλαδικό Συνέδριο του 1959 (28-11 έως 2-12) καθορίζοντας τη διάρθρωση του κομματικού ιστού, θεσμοποιεί τη δομή και τους όρους λειτουργίας του κόμματος σύμφωνα με την κομμουνιστική οργανωτική αντίληψη. Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο του 1962 (8 έως 15-12) επεκτείνει τη διαδικασία στις οργανώσεις βάσης της ΕΔΑ.

13. Η απόφαση της 8ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ που υιοθετεί την κατάργηση των πρακτικά ανύπαρκτων κομμουνιστικών κομματικών πυρήνων εξοφλώντας κατ' αυτό τον τρόπο και την τυπική εγγύηση για τη μετεξέλιξη της ΕΔΑ, στο Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σελ. 110-134. Το υλικό και οι αποφάσεις του 8ου Συνεδρίου του ΚΚΕ, στο "Το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ", Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, χωρίς τόπο έκδοσης, 1961. Η σύνθεση του Κλιμακίου Εσωτερικού της ΚΕ του ΚΚΕ στο Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σελ. 152-153. Σχετικά με το Γραφείο του Κλιμακίου και τη στελέχωσή του βλ. Τ. Βουρνάς, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σελ. 30-31.

14. Η 8η στο Β' Συνέδριο της ΕΔΑ συμμετέχουν και ενσωματώνονται στις γραμμές και στον κομματικό μηχανισμό της κομμουνιστικά στελέχη που επιστρέφουν από τις φυλακές και εξορίες και κυρίως από το στρατόπεδο του Αη-Στράτη που διαλύεται οριστικά στα μέσα του 1962. Μία νέα σειρά κομμουνιστικών στελεχών που κρατούνται για τα λεγόμενα "κατοχικά εγκλήματα" ως ποινικοί αλλά και καταδικασμένοι με βάση το Γ' Ψήφισμα, ελευθερώνονται από την Κυβέρνηση της ΕΚ, το 1963. Η τελευταία σειρά αποφυλάκισεων, την άνοιξη του 1966, αφορά επώνυμα κομμουνιστικά στελέχη που έχουν καταδικασθεί σύμφωνα με τον Α.Ν. 375, "περί κατασκοπείας".

μέσο πίεσης, ασκουμένης στα μη κομμουνιστικά στελέχη της ηγεσίας του κόμματος¹⁵, ενώ η σταδιακή επάνδρωση του κομματικού μηχανισμού με κομμουνιστικό πολιτικό προσωπικό διευκολύνει τη διοχέτευση της κομμουνιστικής νοοτροπίας σε ότι αφορά στην οργάνωση του κόμματος.

Αντίθετα, οι οργανωμένες δυνάμεις του κόμματος εξακολουθούν να παραμένουν περιορισμένες¹⁶. Από τη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης το 1958, το κόμμα αποκτά ουσιαστικά τη δυνατότητα να εκφράσει οργανωτικά την ενυπάρχουσα εσωτερική δυναμική του. Σύμφωνα με την πρώτη καταγραφή 9.352 μέλη¹⁷ (Πίνακας 1) συνθέτουν την οργανωμένη κομματική δύναμη αριθμός που δημιουργεί την αναλογία 1 μέλους προς 100 ψηφοφόρους. Ωστόσο, το θετικό κλίμα που δημιούργησε το 24,42% αλλά και η δυναμική που εκφράζεται από την άνοδο της κυκλοφορίας της 'Αυγής'¹⁸, δεν συνεπάγονται κατ' ανάγκη και ευχερή ένταξη στο κόμμα (Διάγραμμα 1). Οι αναστολές διαγράφονται εμφανώς και στη δεύτερη αναλυτική απογραφή της κομματικής δύναμης που εγκαινιάζεται τις παραμονές της σύγκλησης του Α' Συνεδρίου στο τέλος του 1959 και ολοκληρώνεται στο πρώτο εξάμηνο του 1960, αποτιμώντας το κομματικό δυναμικό σε 13.771 μέλη (Πίνακας 1).

Στο τέλος της δεύτερης φάσης οργανωτικής συγκρότησης του κόμματος της ΕΔΑ, η ιδέα του Μετώπου της Αριστεράς που εκλήθη να δώσει διέξοδο στα αδιέξοδα της μετεμφυλιακής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας ανήκει στο παρελθόν. Η ΕΔΑ του 1962-63 είναι το κόμμα που αναζητά την ιδεολογική του ταυτότητα στο χώρο της κομμουνιστικής αριστεράς και προσκαλεί στις γραμμές του το υπό συνεχή ακόμη επιτήρηση τμήμα της ελληνικής κοινωνίας.

3η Φάση: Το Μαζικό Κόμμα

Η εκλογική νίκη¹⁹ της Ένωσης Κέντρου (3 Νοεμβρίου 1963) και η άνοδος του Γ. Παπανδρέου στην εξουσία εγκαινιάζουν εμμέσως την τρίτη φάση οργανωτικής συγκρότη-

15. Είναι ενδεκτική της πίεσης που εξασκείται η αντίδραση του προέδρου της ΕΔΑ Ι. Πασιδίνη το 1965, στη συνάντησή του με το ΓΓ του ΚΚΕ: 'την ΕΔΑ την κάνετε κομμουνιστικό κόμμα. Αυτό σφεδρείται πρώτον πολιτικά, αντί να ενισχύσετε την ΕΔΑ και να την διευρύνετε, δημιουργήσατε το 1958 άλλα κόμματα. Οργανωτικά καταργήσατε παντού, σ' όλα τα όργανα, τις συμμαχίες και τα κάνετε κομμουνιστικά. Την Αυγή την κάνετε κομμουνιστική'. Βλ. την 'Εισήγηση Κ. Κολιγιάννη στην 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ' (1965) στο Π. Δημητρίου, 'Η διάσπαση του ΚΚΕ', ό.π. σελ. 253.

16. Ακόμη και στο Β' Συνέδριο του Κόμματος το 1962 τονίζεται η καθυστέρηση στην 'κομματική οικοδόμηση': 'Συμπερασματικά πρέπει να πούμε ότι το κόμμα μας καθυστερεί επικίνδυνα από οργανωτική άποψη. Οι οργανωμένες του δυνάμεις είναι πολύ μικρές και δεν υπάρχουν σ' όλη τη χώρα οργανώσεις'. Βλ. 'Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ, 8-15 Δεκεμβρίου 1962', Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1963, σελ. 138.

17. Οι αριθμοί στους οποίους αναφερόμαστε προέρχονται από το Αρχείο ΕΔΑ. Δυστυχώς τα έγγραφα δεν έχουν ακόμη αριθμωθεί και εξ αυτού καθίστανται αδύνατες οι παραπομπές σε συγκεκριμένα κάθε φορά έγγραφα. Πάντως το σύνολο των στοιχείων που παραθέτουμε σχετικά με τα μέλη της ΕΔΑ αντλείται από το Φάκελλο: 'ΕΔΑ-/Οργανωτικές καταστάσεις μελών'. Τα στοιχεία για τις απογραφές του 1958 και 1959-60 περιέχονται στον Υποφάκελλο: 'Συγκεντρωτικές Καταστάσεις Οργανωτικού Γραφείου'. Αντίστοιχα τα στοιχεία των αναλυτικών απογραφών του 1964, 1965 και 1966 που παραθέτουμε προέρχονται από τις 'Αναλυτικές Καταστάσεις των Νομαρχιακών Επιτροπών' και κρίνονται ως πλέον αξιόπιστα. Βλ. στον Πίνακα 1 το σύνολο των στοιχείων που διαθέτουμε για την εξέλιξη του αριθμού των μελών της ΕΔΑ.

18. Τα εκλογικά αποτελέσματα και η εκλογική επιρροή της ΕΔΑ, στο Ηλ. Νικολακόπουλος, 'Κόμματα και βουλευτικές εκλογές', ό.π. σελ. 241-249. Η μέση ημερήσια κυκλοφορία της 'Αυγής' ξεπερνά για πρώτη φορά τα 20.000 φύλλα βλ. την κίνηση της εφημερίδας στα διαγράμματα 1 και 18.

19. Το ιστορικό πλαίσιο και τα εκλογικά αποτελέσματα στα Σπ.Λιναρδάτος, 'Από τον εμφύλιο στη Χούντα', ό.π. τόμος Δ', σελ. 309-333 και Ηλ. Νικολακόπουλος, 'Κόμματα και βουλευτικές εκλογές', ό.π. σελ. 283-285 και 296-299.

σης. Στη διάρκεια της η ΕΔΑ αποκτά πλέον οριστικά τη φυσιογνωμία του μαζικού κόμματος.

Ωστόσο, ο μετασχηματισμός της σε μαζικό κόμμα δεν υπακούει σε νέες κομματικές διεργασίες. Δεν αποτελεί δηλαδή αποτέλεσμα νέας οργανωτικής στρατηγικής που χαράσσεται σε ανώτατα κομματικά όργανα και νομιμοποιείται ως απόφαση ενός Συνεδρίου. Μία παρόμοια αλλαγή, άλλωστε, δεν φαίνεται να σηματοδοτείται ούτε από πολιτικές ανακατατάξεις, ούτε από στρατηγικές αλλαγές στο χώρο του ΚΚΕ. Η αναδιτύπωση της στρατηγικής του τελευταίου καθώς και οι κλιμακούμενες συζητήσεις και αναζητήσεις της κομμουνιστικής ηγεσίας για την τύχη της ΕΔΑ και τη σχέση της με το ΚΚΕ, έπονται της θεαματικής αύξησης του αριθμού των μελών της²⁰. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως η γενεσιουργός αιτία, αλλά ως αποτέλεσμα του μετασχηματισμού της ΕΔΑ, η μαζικοποίηση και πολιτική παρουσία της οποίας αναδεικνύουν το ζήτημα της ηγεμονίας στο χώρο της Αριστεράς.

Η μετεξέλιξη σε μαζικό κόμμα προκύπτει ως αποτέλεσμα της κοινωνικο-πολιτικής αλλαγής που σηματοδότησε η άνοδος της Ενωσης Κέντρου στην εξουσία. Ουσιαστικά, η κυβερνητική αλλαγή προσδίδει στον αριστερό πληθυσμό τη δυνατότητα να μεταφράσει την περιρρέουσα θετική δυναμική σε προσέγγιση των γραμμών της ΕΔΑ. Ταυτόχρονα ενισχύει τις δυνατότητες της ΕΔΑ να πραγματοποιήσει στόχους και προοπτικές που είχαν ήδη τεθεί αλλά προσέκρουαν στην έλλειψη ανταπόκρισης του αριστερού πληθυσμού.

Το καλοκαίρι του 1964, 50.000 περίπου μέλη οργανωμένα σε 2.934 Στοιχεία -όπως ονομάζονται οι κομματικές οργανώσεις βάσης της ΕΔΑ- προσδιορίζουν τη θεαματική αύξηση της οργανωμένης κομματικής δύναμης (Πίνακας 1). Η αύξηση αντιστοιχεί σε περίπου 263% σε σχέση με τα δεδομένα του 1959-60 και αποτελεί τον απολογισμό της πρώτης και μάλλον αυθόρμητης συνάντησης του κόμματος και των δυνάμεων επιρροής του.

Η ένταση των κοινωνικών συγκρούσεων και η οξύτητα της πολιτικής αντιπαράθεσης στα χρόνια που ακολουθούν τις δύο διαδοχικές εκλογικές νίκες της Ενωσης Κέντρου, τροφοδοτούν και επιταχύνουν τη δυναμική της ένταξης. Το φθινόπωρο του 1965 αποτελεί το σημείο κορύφωσης της οργανωτικής εμβέλειας της ΕΔΑ: τα 84.484 μέλη της²¹ δίνουν το στίγμα του πρώτου οργανωμένου μαζικού κόμματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. (Πίνακας 1 και Χάρτης 1)

Δύο Πανελλαδικές Οργανωτικές Συνδιασκέψεις της ΕΔΑ οργανώνουν, διευθετούν και διαχειρίζονται την αυθόρμητη προσέγγιση, συνδέοντας την "κομματική οικοδόμηση" με συγκεκριμένα "ετήσια πλάνα στρατολόγησης μελών" και αναπαράγοντας τη διπλή λογική

20. Πράγματι η 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ που αποφασίζει τη αναδιάρθρωση των "κομματικών στηρημάτων" διεξάγεται στο τέλος Φεβρουαρίου 1965. Κατά συνέπεια, έπεται της αύξησης του αριθμού των μελών της ΕΔΑ που προσδιορίζεται σαφώς ήδη από το καλοκαίρι του 1964.

21. Στον αριθμό αυτό, όπως άλλωστε και στα επίσημα συγκεντρωτικά δεδομένα του Οργανωτικού Γραφείου της ΕΔΑ, δεν συμπεριλαμβάνονται τα μέλη των κομματικών οργανώσεων στη Δυτική Ευρώπη (Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία, Ιταλία). Πρόκειται για ισχυρές οργανώσεις που συσπειρώνουν τους Έλληνες μεταναστές εργαζόμενους και σπουδαστές, κυρίως στη Δυτική Γερμανία. Βλ. Π. Νεφελούδη "Στις πηγές της κακοδομίας", ό.π. σ. 328. Ηλ. αντίστοιχο κατά χώρα φάκελλο στο Αρχείο ΕΔΑ.

της "κομματικής θεμελίωσης" του Β' Συνεδρίου²². Η Α' Συνδιάσκεψη (Ιούλιος 1964) θέτει ως κεντρικό στόχο "την πάλη κατά της αμορφίας του κόμματος", η οποία "θα πετύχει μόνο με την οικοδόμηση και τη στερέωση των οργανώσεων βάσης"²³. Η Β' Συνδιάσκεψη (Μάρτιος 1966) προσανατολίζει τους στόχους της στη διαμόρφωση "υψηλού επιπέδου οργάνωσης" που συνδέεται με τη "στάθμη της ιδεολογικής δουλειάς"²⁴.

Οι πρακτικές μεταφορές οργανωμένων δυνάμεων από τα Στοιχεία των Συνοικιών σε εκείνα των χώρων εργασίας, η σαφής επιδίωξη εγγραφής νέων μελών με ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά (εργάτες, γυναίκες και νέοι) και η ιδεολογική διαπαιδαγώγηση των μελών, μαρτυρούν την επέκταση της διαδικασίας "κομμουνιστικοποίησης" στη διάρθρωση της κομματικής βάσης.

Η αλλαγή της πολιτικής τακτικής της ΕΔΑ έναντι της ΕΚ σηματοδοτεί τις πολιτικές της επιλογές. Την ήπια πολιτική τακτική, όπως εκφράστηκε με την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση το 1963 και με την εκλογική πρωμότητα της ΕΚ το 1964²⁵, διαδέχεται η σκλήρυνση της στάσης της ΕΔΑ²⁶ (Μάιος 1964). Στη συνέχεια, η απόφαση της 8ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ για την ανασύσταση των κομμουνιστικών πυρήνων στις οργανώσεις βάσης της ΕΔΑ (Φεβρουάριος 1965), οριοθετώντας πολιτικά την προπαγανδιστική επανάληψη της πρότασης για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ²⁷, πιστοποιεί την ακολουθούμενη πολιτική της ιδεολογικής ομογενοποίησης των μελών. Πράγματι, ένα συνεκτικό ιδεολογικά κομματικό δυναμικό μπορεί να αποτελέσει τον κινητήριο μοχλό των πολιτικών επιδιώξεων του κόμματος σε αντίθεση με το εκλογικό σώμα της ΕΔΑ που αποδυναμώνεται σταδιακά από το 1961.²⁸

22. Αναφερόμαστε στους δύο παράλληλους άξονες οργανωτικής στρατηγικής της ΕΔΑ όπως διαμορφώνονται με την εισήγηση του Α. Μιρβίλλια στο Β' Συνέδριο. Η έκφραση "κομματική θεμελίωση", που αποτελεί την κεντρική θεματική της εισήγησης, αποκαδοικιοποιούμενη επιτρέπει τη διπλή ανάγνωση της. Σημαίνει ταυτόχρονα την οργανωτική εξάπλωση της ΕΔΑ στην επικράτεια, νομιμοποιώντας την "πολιτική των αριθμών", αλλά και την "ποιοτική βελτίωση" του κόμματος, νομιμοποιώντας στόχους όπως η συγκρότηση Στοιχείων στους τόπους εργασίας ή ο έλεγχος για την πρακτική εφαρμογή των αποφάσεων. Βλ. "Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ", ό.π., σελ. 148-181.

23. Βλ. Φάκελλο των υλικών της Α' Οργανωτικής Συνδιάσκεψης στο Αρχείο ΕΔΑ. Επίσης Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σελ. 219-220.

24. Βλ. Φάκελλο των υλικών της Β' Οργανωτικής Συνδιάσκεψης της ΕΔΑ στο Αρχείο ΕΔΑ. Βλ. επίσης Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σ. 307-310.

25. Για το ιστορικό πλαίσιο βλ. Σπ. Αναρδάτος, ό.π., σελ. 343-387. Τα εκλογικά αποτελέσματα και ο "εκλογικός ελιγμός" της ΕΔΑ στο Ηλ. Νικολακόπουλος, "Κόμματα και βουλευτικές εκλογές", ό.π., σελ. 307-309.

26. Η 8η Σύνοδος της ΔΕ της ΕΔΑ (12 Μαΐου 1964) επαναπροσδιορίζει τη στάση του κόμματος ως προς την ΕΚ χαρακτηρίζοντάς την "κυβέρνηση των αυθελθωσών". Η μεταβολή του πολιτικού λόγου αναδεικνύει τη σκλήρυνση της στάσης της ηγετικής ομάδας της ΕΔΑ και υποδηλώνει την απόφαση προώθησης πολιτικών προτάσεων όπως η κατάργηση των εκτάκτων μέτρων και των πιστοποιητικών πολιτικών φρονημάτων που προαναγγέλλουν την πρόταση νομιμοποίησης του ΚΚΕ. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς τη χρεά που προσδίδει ο J. Meynaud στην ανάλυση του ίδιου γεγονότος. Ο συγγραφέας έχοντας διαφορετική οπτική γωνία αλλά και έλλειψη πληροφόρησης για τη σχέση ΕΔΑ-ΚΚΕ διαβλέπει τη συνέχιση της ήπιας πολιτικής στάσης. Βλ. "Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα", ό.π., σ. 205.

27. Πρόκειται για την αναδιατύπωση των στόχων της εκστρατείας για τη Γενική Αμνηστία και την κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων στην Ελλάδα που ακολουθεί η ΕΔΑ όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της με ιδιαίτερη έμφαση στα χρόνια 1957-58 και 1963-64 και στην οποία ενυπάρχει ως πρόταση η ανάγκη νομιμοποίησης του ΚΚΕ. Η μετατόπιση της ιεράρχησης των αιτημάτων και το πρόταγμα της νομιμοποίησης του ΚΚΕ εγκαθίσταται από την 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1965 όπως σαφώς διαφαίνεται από τις ομιλίες των ηγετικών στελεχών του ΚΚΕ στο Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σσ. 236-237. Το περιεχόμενο της νέας πολιτικής εκστρατείας και η διαχείρισή της από την ΕΔΑ, στο Αρχείο ΕΔΑ, Φάκελλος: "ΕΔΑ - Νομιμοποίηση του ΚΚΕ".

28. Βλ. την ανάλυση του Ηλ. Ηλιού της 10-2-1964. Ο συγγραφέας προσπαθεί να εντοπίσει με πολιτικούς όρους τις εκλογικές απώλειες της ΕΔΑ. "Εισήγηση για την αναμόρφωση της ΕΔΑ στο χώρο της Αριστεράς", στο Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σελ. 166-192.

Φάση μαζικοποίησης και ομογενοποίησης του κόμματος, η τρίτη φάση συγκρότησης της ΕΔΑ χαρακτηρίζεται από την αναδιάταξη των τάσεων και την αλλαγή των συσχετισμών μεταξύ οργανωμένων κομματικών δυνάμεων, κομματικών επιρροών και εκλογικού σώματος (Διάγραμμα 1). Αύξηση των μελών, μείωση του εκλογικού ποσοστού, αύξηση των κομματικών επιρροών όπως καταγράφονται από την κυκλοφορία της "Αυγής" και της "Δημοκρατικής Αλλαγής", που εκδίδεται από το Φεβρουάριο του 1964 και καθιερώνεται ως απογευματινή εφημερίδα πολιτικής επιρροής της ΕΔΑ.

2. Τύποι Ενταξης στην Προδικτατορική ΕΔΑ: Η Συγκρότηση του Μαζικού Κόμματος

Η σαφής μεταβολή της εικόνας στην τρίτη φάση οργανωτικής συγκρότησης της ΕΔΑ υπογραμμίζει την κομματική ευρωστία αναδεικνύοντας τα χαρακτηριστικά του μαζικού κόμματος της Αριστεράς.

Η αποτύπωση της γεωγραφικής κατανομής του μαζικού κόμματος του 1965 στην επικράτεια και η κάτοψη του εκλογικού σώματος το 1963 αποτελούν τα πλησιέστερα, χρονολογικά, μεγέθη για την εξακρίβωση υποθέσεων ως προς τις μορφές σχέσεων του κόμματος με την ελληνική κοινωνία. Ο αριθμός των δημοτών κάθε περιοχής, όπως εμφανίζεται -αναθεωρημένος βάσει της απογραφής του 1961- στους εκλογικούς καταλόγους του 1963²⁹ χρησιμοποιείται για τη στάθμιση της σχέσης μελών/ψηφοφόρων. Η προσέγγιση αυτή επιτρέπει διαπιστώσεις για τους τύπους συγκρότησης του κόμματος και τη δυναμική ένταξης του πληθυσμού στην προδικτατορική ΕΔΑ (Πίνακας 2).

Η σύνθεση των στοιχείων που διαθέτουμε, δηλαδή του εκλογικού ποσοστού της ΕΔΑ κατά περιοχή και των αναλογιών μέλη/εκλογείς και μέλη/δημότες στοιχειοθετεί τέσσερις βασικούς τύπους κομματικής συγκρότησης που σκιαγραφούν την οργανωτική διάρθρωση της ΕΔΑ στην επικράτεια διαμορφώνοντας ταυτόχρονα μία σαφέστερη εικόνα των μορφών ένταξης (Χάρτης 2).

α) Ο πρώτος τύπος που χαρακτηρίζεται ως *παραδοσιακή σταθερή κομματική συγκρότηση*, αφορά στις περιοχές που εμφανίζουν εκλογικά αποτελέσματα μεγαλύτερα του εθνικού μέσου όρου και θετικούς λόγους στους συσχετισμούς μέλη προς εκλογείς και μέλη προς δημότες. Πρόκειται για εκλογικά προπύργια με πολυπληθείς κομματικές οργανώσεις. Η ευρύτερη περιοχή Αθηνών, ο νομός Θεσσαλονίκης, η Θεσσαλία και τα Ιόνια νησιά, πλην της Κεφαλλονιάς, εγγράφονται ως αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτού του τύπου κομματικής συγκρότησης. Η Ζάκυνθος συνιστά παράδειγμα εκλογικού προπυργίου με ισχυρότατη κομματική οργάνωση και σημαντικότερη συγκέντρωση μελών ως προς τον πληθυσμό.

Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και περιοχές που μπορεί να εμφανίζουν πτώση της εκλογικής επιρροής της ΕΔΑ, διατηρούν όμως ισχυρή κομματική οργάνωση τόσο σε σχέση με το υπάρχον εκλογικό σώμα της Αριστεράς όσο και σε σχέση με τον πληθυσμό

29. Τα αναλυτικά αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών και ο αριθμός των δημοτών κατά νομαρχιακό διαμέρισμα, στο "Τα αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 3ης Νοεμβρίου 1963", Βασιλείον της Ελλάδος, Υπουργείον Εσωτερικών, Αθήναι, Εθνικόν Τυπογραφείον, 1964, σελ. 6 και 13.

της περιοχής. Ο Εβρος, ο νομός Σερρών και η Πιερία προσδίδουν το στίγμα περιοχών όπου η διακύμανση του εκλογικού ποσοστού δεν αναιρεί την ισχύ της Αριστεράς.

Οι κομματικές οργανώσεις που εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά αυτού του τύπου κομματικής συγκρότησης δίνουν ουσιαστικά το στίγμα της ΕΔΑ στην πολιτική σκηνή και διαθέτουν σημαντικό ειδικό βάρος στη χάραξη της οργανωτικής στρατηγικής του κόμματος. Η κυρίαρχη μορφή ένταξης των αριστερών στο συγκεκριμένο τύπο οργάνωσης, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι έχει ως βασικό στοιχείο τη μεταφορά της παράδοσης σε ένα εξαιρετικά "ασφαλές" περιβάλλον λόγω της αριθμητικής εμβέλειας των οργανωμένων δυνάμεων.

β) Ο δεύτερος τύπος αφορά στην *παραδοσιακή ελαστική κομματική συγκρότηση* και περιλαμβάνει τις αδύνατες κομματικές οργανώσεις περιοχών που θεωρούνται εκλογικά προπύργια της Αριστεράς και που διατηρούν είτε θετικές, είτε αρνητικές αναλογίες ως προς τον πληθυσμό της περιοχής. Πρόκειται για κομματικές οργανώσεις που φέρουν το στοιχείο της θετικής αριστερής παράδοσης, αλλά χαρακτηρίζονται από την αδυναμία συγκρότησης ενός μαζικού ελεγχόμενου κομματικού χώρου. Ο Πειραιάς, ο νομός Καβάλας, η Λέσβος, ο νομός Χανίων και η πόλη της Θεσσαλονίκης λειτουργούν ως ενδεικτικά παραδείγματα χαλαρής οργανωτικής συγκρότησης σε κέντρα που διεκδικούν θετική σχέση με την κομμουνιστική προπολεμική παράδοση αλλά και με τη δυναμική ανάπτυξης της ΕΑΜικής δράσης.

Στις περιοχές αυτές διαφαίνεται και η αναποτελεσματικότητα της στρατηγικής μαζικοποίησης της κεντρικής κομματικής διοίκησης. Τα αίτια της οργανωτικής καθυστέρησης ποικίλλουν από περιοχή σε περιοχή, αλλά η σημαντική απόσταση μεταξύ κομματικής συγκρότησης και πολιτικής επιρροής παραμένει κυρίαρχο στοιχείο. Η ένταξη δεν έχει έναν κυρίαρχο τύπο αλλά χαρακτηρίζεται από μια σειρά παραγόντων. Η παράδοση, η κοινότητα, οι απογοητεύσεις και δεσμεύσεις λειτουργούν ως ενοποιητικά στοιχεία που επιτρέπουν την επικοινωνία στον περιρρέοντα χώρο της Αριστεράς χωρίς να εκβάλουν σε συνεπή ένταξη και στράτευση.

γ) Ο τρίτος τύπος κομματικής συγκρότησης αφορά στην *πλειοψηφία των νομαρχιακών διαμερισμάτων της χώρας και μπορεί να χαρακτηριστεί ως δυναμική αυτοτελής*. Η ισχυρή κομματική συγκέντρωση αποτελεί το χαρακτηριστικό των περιοχών αυτών, που εμφανίζουν μειωμένη εκλογική επιρροή και ταυτόχρονα μικρή κομματική πυκνότητα σε σχέση με τον πληθυσμό. Μ'αυτή την έννοια η κομματική ισχύς αποκτά μία αυτοτελή ως προς τον περιβάλλοντα χώρο δυναμική. Αν οι κομματικές οργανώσεις που ανήκουν στον πρώτο τύπο κομματικής συγκέντρωσης δίνουν το στίγμα της Αριστεράς στην πολιτική σκηνή, οι οργανώσεις που χαρακτηρίζονται από την αυτοτελή δυναμική κομματική συγκέντρωση αναπαράγουν το στίγμα της Αριστεράς στην επικράτεια και μεταφράζουν τις επιλογές της οργανωτικής στρατηγικής της κομματικής ηγεσίας. Η Φθιώτιδα, η Φωκίδα και η Βοιωτία, ο νομός Αιτωλο-ακαρνανίας, ο νομός Κοζάνης, η Πέλλα και η Χαλκιδική, όπως επίσης ο νομός Ηρακλείου, η Ηλεία και η Μεσσηνία αποτυπώνουν τη δυναμική συγκρότησης της ΕΔΑ σε περιοχές που προσέγγισαν την Αριστερά στη διάρκεια της Κατοχής και της Αντίστασης για να δημιουργήσουν στη συνέχεια τους βασικούς θύλακες για τη δημιουργία του μαζικού κόμματος του 1965. Η ένταξη στις συγκεκριμένες περιοχές προβάλ-

λει την επωνυμία λόγω των περιορισμένων ορίων της κοινότητας, οικοδομείται στις οικογενειακές, φιλικές και συντροφικές σχέσεις και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σταθερή μέσω της διπλής δέσμευσης, προσωπικής και κομματικής.

δ) Ο τέταρτος τύπος, η *ατελής κομματική συγκρότηση*, καλύπτει τις παραδοσιακά "άγονες" για την Αριστερά περιοχές. Η Ευρυτανία, το Λασιθί, οι νομοί Δράμας, Ξάνθης και Καστοριάς εμφανίζουν ελάχιστη εκλογική επιρροή, ελάχιστη κομματική πυκνότητα σε σχέση με τον πληθυσμό και μικρή κομματική συγκέντρωση. Είναι οι περιοχές που τονίζουν τα όρια της Αριστεράς στην επικράτεια. Στη λογική αυτή, η ένταξη στον κομματικό οργανισμό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως οριακή διότι προβάλλει ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό της τη μοναχικότητα και την επωνυμία σε ένα εξαιρετικά "εχθρικό" περιβάλλον.

3. ΕΔΑ: Τα Ορια της Πολιτικής Συμμετοχής

Μέτωπο υπό την αιγίδα των παράνομων κομμουνιστών, Κόμμα-Μέτωπο στην περίοδο 1956-62, η ΕΔΑ μεταλλάσσεται σταδιακά από το 1963 σε μαζικό κόμμα της κομμουνιστικής Αριστεράς. Η εδραίωσή της σε περιοχές-προπύργια του ΚΚΕ, η εξάπλωσή της στην ύπαιθρο που ακολουθεί τα ίχνη της ΕΑΜικής παράδοσης, συνδυάζονται με την αυτόνομη ανάπτυξη της, αναδεικνύοντας τα κέντρα συνάντησης των κομμουνιστών με την ελληνική κοινωνία.

Η "κομμουνιστικοποίηση" του κομματικού μηχανισμού μπορεί να προηγείται αλλά δεν αντιβαίνει στη μαζικοποίηση του κόμματος. "Κομμουνιστικοποίηση" και μαζικοποίηση της ΕΔΑ αποτελούν δύο παράλληλες διεργασίες που συγκλίνουν στη διαμόρφωση του πρώτου μαζικού μετεμφυλιακού κόμματος της Αριστεράς.

Ωστόσο, η πτωτική τάση του αριθμού των μελών που παρατηρείται το 1966-67 (Πίνακες 1 και 3), παρά τη συνεχιζόμενη "οργανωμένη εκστρατεία στρατολόγησης"³⁰, αποτελεί ασφαλή δείκτη των εσωτερικών ανακατατάξεων που χαρακτηρίζει την κίνηση των μελών και επιτρέπει υποθέσεις σχετικές με τη διάρκεια και τη σταθερότητα της συμμετοχής στις οργανώσεις βάσης.

Η ύφεση των κοινωνικών συγκρούσεων και η επάνοδος των συντηρητικών δυνάμεων στην εξουσία, στοιχειοθετούν το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου τοποθετείται η εμφανής πλέον διαρροή μελών της ΕΔΑ. Οι απώλειες όμως και οι ανακατατάξεις στις γραμμές του πολιτικού οργανισμού συντελούνται μάλλον καθ'όλη τη διάρκεια της μαζικοποίησης του κόμματος, αν και αντισταθμίζονται από τη συνεχιζόμενη ένταξη νέων μελών. Το φαινόμενο, σύνηθες τουλάχιστον στις περιόδους οργανωτικής διεύρυνσης, που χαρακτηρίζει όλα τα Κομμουνιστικά Κόμματα, αποδίδοντάς τους τον προσδιορισμό των "partis-passeurs"³¹, ισχύει και για την ΕΔΑ κυρίως στη φάση της οργανωτικής της ανάπτυξης. Αποτέλεσμα σύζευξης μιας κοινωνικής δυναμικής και των προδιαγεγραμμένων οργανωτι-

30. Ενημέρωση της διαρροής μελών η ηγεσία του ΚΚΕ αντιμετωπίζει το ζήτημα στη 10η Ολομέλεια της ΚΕ (Δεκέμβριος 1966-Ιανουάριος 1967) αποδίδοντάς το σε "οργανωτική υποχώρηση"- "χαλάρωση της ΕΔΑ", παρά τη συνεχιζόμενη, κατά την εκτίμησή της, αύξηση της επιρροής της "στην οργάνωση και καθοδήγηση των αγώνων του λαού", βλ. "Ομιλία του Δ. Παρτσολίδη", στο Π. Δημητρίου, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σ. 466-467.

31. Βλ. A. Krieger, "Les communistes français", 1968, Παρίσι, σελ. 14.

κών στόχων του κόμματος σε ευνοϊκή συγκυρία, η ένταξη στο κόμμα δεν παρουσιάζει πάντα τη διάρκεια και τη σταθερότητα που η κομμουνιστική αριστερά επιδιώκει για τον κομματικό οργανισμό της και πιστοποιεί ότι η εγγραφή έχει, τουλάχιστον για ένα ποσοστό μελών, διερευνητικό χαρακτήρα.

Η ανατροπή των όρων που δημιούργησαν την προσέγγιση ΕΔΑ και ελληνικής κοινωνίας το 1964-65 και η απομάκρυνση των προσδοκιών για την "αλλαγή" που ενσάρκωνε η ένταξη στο κόμμα της Αριστεράς με την άνοδο της ΕΚ στην εξουσία, εξηγούν την πτωτική τάση που εμφανίζει η κομματική δύναμη από τις αρχές του 1966. Οι διαρροές ωστόσο ενός ποσοστού μελών που προσέγγισε το κόμμα διερευνητικά πρέπει να προσμετρηθούν και ως φυσικό επακόλουθο της φθοράς που επιφέρει η καθημερινότητα της συμμετοχής στις κομματικές διεργασίες. Κατά συνέπεια το ερώτημα που τίθεται αφορά στο βαθμό που οι εσωτερικές διεργασίες ιδεολογικής συγκρότησης της κομματικής βάσης επηρεάζουν τις διαρροές των μελών.

Η δημιουργούμενη κατάσταση μπορεί να ερμηνευθεί ικανοποιητικά με όρους όπως η χαλαρή ένταξη που χαρακτήρισε την πορεία της οργανωτικής συγκρότησης³². Μία πληρέστερη ερμηνεία ωστόσο, εκτός από την παράδοση της οργανωτικής αδράνειας, συνδέεται άρρηκτα, κατά τη γνώμη μας, με την επέκταση της διαδικασίας "κομμουνιστικοποίησης" στις κομματικές οργανώσεις διαδικασία, η οποία αποκλείει πρακτικά τη χαλαρή ένταξη και δεν αποδέχεται την περιοδική επαφή με τα Στοιχεία της ΕΔΑ. Ωστόσο η διαδικασία κομμουνιστικοποίησης-μαζικοποίησης που χαρακτηρίζει τη συγκρότηση της ΕΔΑ ήδη από το 1956 θα ανακοπεί, καθώς η επέμβαση της ηγεσίας του ΚΚΕ που αναβάλλει τη σύγκληση του 3ου Συνεδρίου της ΕΔΑ³³ και η εγκαθίδρυση της στρατιωτικής δικτατορίας τον Απρίλιο του 1967 θα ακυρώσουν το πείραμα μιας "άλλης Αριστεράς".

32. Η ελαστικότητα των όρων ένταξης στην ΕΔΑ αποτέλεσε άλλωστε ένα από τα επιχειρήματα της ιδεολογικής-πολιτικής αντιπαράθεσης των αντιμαχόμενων ομάδων στις ηγεσίες ΚΚΕ και ΚΚΕ-ΕΔΑ. Το αποκαλούμενο δεκτικά "ΕΔΑϊτικο πνεύμα", ερμηνεύθηκε άλλοτε ως "αναγκαστική συνέπεια που άφησε η ήττα του 1949 στη ψυχολογία των ανθρώπων" και άλλοτε ως "δεξιά απόκλιση" αδυναμία απομείωσης των αρχών και μεθόδων του ΚΚΕ". Βλ. Την επιστολή της 25-11-1966 του Στ. Κορρά Προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, την Ομιλία του Α.Τζεφρώνη στην 9η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1965), και την Ομιλία του Δ. Παρτσάλιδη στη 10η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1966-67) στο Π. Δημητρίου, Η διάσπαση του ΚΚΕ, ό.π., σελ. 441, 334, 460.

33. Προγραμματισμένο και με βάση το Καταστατικό της ΕΔΑ για το 1965 το Γ Συνέδριο του κόμματος αναβάλλεται λόγω των "ταυλιανών" πριν ακόμη συγκληθούν τα προσυνεδριακά σώματα. Στη συνέχεια, την Άνοιξη του 1966 ορίζεται η επιτροπή των προπαρασκευών των θέσεων. Το Δεκέμβριο του ίδιου έτους οι Θέσεις πολυγραφούνται και κυκλοφορούν εγκαίνιαζοντας το διάλογο στις κομματικές οργανώσεις. Ωστόσο τα προσκαύματα που προβάλλει η ηγεσία του ΚΚΕ οδηγούν στην εκ νέου αναβολή του Συνεδρίου. Βλ. Τ. Βουρνάς, "Η διάσπαση του ΚΚΕ", ό.π., σελ. 50-55. Επίσης το Φάκελλο: "ΕΔΑ-/ Γ Συνέδριο" στο Αρχείο ΕΔΑ.

Πίνακας 1

Η εξέλιξη του κομματικού δυναμικού της ΕΔΑ (1958-1967)

Ετος	Νομαρχιακές Επιτροπές	Οργανωτικό Γραφείο	Υπηρεσίες Ασφάλειας	Άλλοι
1958		9.352		
1959		10.295* 3.749-ενεργά 6.546-αδρανή		
1961				20.000-(1)
1963			3.000-Νοεμ.	
1964	50.000** περίπου Σεπτ.-Οκτ.	46.508-Ιούλιος 52.978-Σεπτ.	45.500-Ιούλιος	33.000-(2) 67.000-(3)
1965	84.484*** Σεπτ.	78.115-Μάρτιος 91.854-Ιούλιος 91.969-Δεκ.		
1966	****	88.458	91.744-Δεκ.	93.000-(4)
1967			122.329-Φεβρ.	

* Πλην ΚΟ Αθήνας και Πειραιά που αριθμούν 3.476 μέλη τον Ιανουάριο του 1960.

** Πρόκειται για κατά προσέγγιση υπολογισμό δεδομένου ότι δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για 8 Νομαρχιακά Διαμερίσματα. Ο ακριβής αριθμός των υπολογισθέντων μελών ανέρχεται σε 48.358.

*** Ο αριθμός βασίζεται στα δεδομένα των Νομαρχιακών Επιτροπών, εκτός από 25 Νομούς (βλ. Χάρτη 1) όπου χρησιμοποιούνται τα δεδομένα του Οργανωτικού Γραφείου.

**** Αδυναμία υπολογισμού συνολικού αριθμού μελών λόγω έλλειψης επαρκών στοιχείων.

Παραθέτουμε συγκριτικά τις συνολικές πληροφορίες που διαθέτουμε για την αριθμητική εξέλιξη της κομματικής δύναμης της ΕΔΑ. Η πρώτη στήλη περιλαμβάνει τα αναλυτικά δεδομένα των Νομαρχιακών Επιτροπών που συγκεντρώσαμε και επεξεργασθήκαμε από το Αρχείο ΕΔΑ.

Η δεύτερη στήλη αφορά στα συγκεντρωτικά δεδομένα του Οργανωτικού Γραφείου του Κόμματος και χαρακτηρίζεται ως η επίσημη έκδοχή της αριθμητικής εμβέλειας του κομματικού δυναμικού όπως καταγράφηκε από την κομματική ηγεσία και διατηρείται στο Αρχείο ΕΔΑ στον αντίστοιχο Φάκελλο.

Η τρίτη στήλη περιέχει στοιχεία για την κίνηση του αριθμού των μελών της ΕΔΑ, όπως αυτή καταγράφεται από το κατασχεθέν από τις Υπηρεσίες Ασφαλείας Αρχείο της ΕΔΑ και δημοσιοποιείται σε φυλλάδια κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας. Είναι εμφανές ωστόσο η προσπάθεια διόγκωσης του αριθμού των μελών στα χρόνια 1966-67· διόγκωση η οποία σαφώς αποσκοπεί στην νομιμοποίηση του καθεστώτος με την επιβεβαίωση του προπαγανδιζόμενου κομμουνιστικού κινδύνου. Βλ. Αθ. Παυλόπουλος, *Ιστορία του Κομμουνισμού εν Ελλάδι*, Αθήνα, Αρχηγείο Ναυτικού, 1970, σ. 163 και κυρίως το φυλλάδιο, *Η κομμουνιστική υπονόμευσις του Έθνους, Τα Αρχεία αποκαλύπτουν*, Αθήνα, Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως, χωρίς ημερομηνία έκδοσης, σσ. 14-16.

Η τέταρτη σειρά αφορά στις μεταπολιτευτικά δημοσιοποιημένες αναφορές στον αριθμό των μελών της ΕΔΑ. Αναλυτικά:

- (1) Α. Solaro, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, ό.π., σ. 213.
- (2) Χρ. Βερναρδάκης-Γ.Μαυρίης, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, ό.π., σσ. 100-101. Οι συγγραφείς παραθέτουν πίνακα της εξέλιξης του αριθμού των μελών της ΕΔΑ. Ωστόσο τα στοιχεία που παραθέτουν και οι αναφορές στις χρησιμοποιούμενες πηγές χρειάζονται συχνά επαλήθευση.
- (3) Αναφέρεται από τον Δ. Παρτσαλίδη στην επιστολή του της 19-2-1965 στο ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ και από τον Κ. Κολιγιάννη στην εισήγησή του στην 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ τον Φεβρουάριο του 1965, στο Π. Δημητρίου, *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, ό.π., σ. 229, 253 αντίστοιχα.
- (4) Π. Νεφελοϋδης, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας*, ό.π., σ. 328.

Πίνακας 2

Πίνακας λόγων μελών/100 ψηφοφόρους και μελών/1000 δημότες

Αθήνα Α'-Β'	Κιλκίς	Θεσπρωτίας	Αιτωλ/νίας	Ζακύνθου
13,10 20,13	11,6 12,33	2,13	16,43 9,18	21,82 21,18
Πειραιάς Α'-Β'	Πέλλας	Πρεβέζης	Αχαΐας	Λεσβού
6,15 9,15	17,14 9,4	17,05 7,74	8,3 4,5	9,13 14,88
Αττική	Ημαθίας	Τρικάλων	Ηλείας	Σάμου
13,60 7,72	17,65 16,2	14,07 11,34	18,09 4,6	10,6 11,34
Θεσ/νίκη Α'	Φλώρινας	Καρδίτσας	Μεσσηνίας	Χίου
8,10 13,87	14,64 4,6	18,35 11,62	13,66 4,6	13,04 6,9
Ν. Θεσ/νίκης	Καστοριάς	Λαρίσης	Λακωνίας	Κυκλάδων
14,10 16,00	6,7 1,06	13,2 15,22	10,85 3,03	4,73 0,84
Εβρου	Κοζάνης	Μαγνησίας	Αρκαδίας	Δωδ/σου
21,40 11,16	18,00 9,8	13,61 14,36	7,37 1,75	13,05 2,33
Ροδόπης	Γρεβενών	Ευβοίας	Αργολίδας	Χανίων
23,2 5,5		11,16 4,46	24,58 5,19	8,6 8,19
Ξάνθης	Πιερίας	Φθιώτιδας	Κορινθίας	Ρεθύμνης
3,7 1,15	29,16 19,86	22,31 7,37	20,04 4,75	12,54 3,9
Καβάλας	Χαλκιδικής	Βοιωτίας	Κέρκυρας	Ηρακλείου
9,38 10,17	14,11 5,12	17,61 9,9	18,1 14,48	11,48 7,1
Δράμας	Ιωαννίνων	Φωκίδας	Λευκάδας	Λαοπήλου
7,56 3,4	8,7 5,12	20,69 6,4	13,72 24,40	6,3 1,57
Σερρών	Αρτας	Ευρυτανίας	Κεφαλληνίας	ΕΘΝΙΚΟΣ ΜΕΣΟΣ
21,52 15,96	11,01 6,02	4,7 0,53	6,31 4,15	ΟΡΟΣ
				12,62/100
				10,57/1000

Ο πίνακας των λόγων μελών προς ψηφοφόρους και μελών προς δημότες οργανώθηκε με βάση:

α) την κατανομή των μελών της ΕΔΑ ανά νομαρχιακό διαμέρισμα σύμφωνα με τα δεδομένα του 1965 (Χάρτης 1).

β) τον αριθμό των ψηφοφόρων της ΕΔΑ ανά νομαρχιακό διαμέρισμα σύμφωνα με τα επίσημα εκλογικά αποτελέσματα του 1963.

γ) τον αριθμό των δημοτών ανά νομαρχιακό διαμέρισμα όπως καταγράφεται στους πίνακες των εκλογικών αποτελεσμάτων του 1963. Πρέπει να διευκρινισθεί ότι στις συγκεκριμένες εκλογές δεν καταγράφεται ο αριθμός των εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους αλλά ο αριθμός των δημοτών όπως αναδιαμορφώθηκε το φθινόπωρο του 1963 με βάση την απογραφή του πληθυσμού του 1961.

Τα δεδομένα των β και γ στο: *"Τα αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 3ης Νοεμβρίου 1963"*, Βασιλείον της Ελλάδος, Υπουργείον Εσωτερικών, Αθήναι, Εθνικόν Τυπογραφείον, 1964, σελ. 6 και 13.

Πίνακας 3

Επιλεκτικός συγκριτικός πίνακας των μελών της ΕΔΑ 1965-1966/67

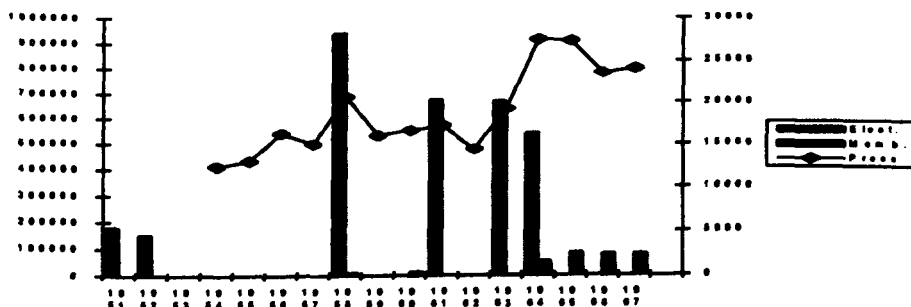
Διαμερίσματα	1965	1966	1967 [Μάρτιος]
Αθήνα	20.335	19.85	
Πειραιάς	3.863	4.072	19.137
Καβάλας	1.524	2.268	
Ροδόπης	603	350	2.268
Εβρου	1.827	976	
Δράμας	462	431	
Ξάνθης	106	90	
Κικλίας	1.330	1.051	
Χαλκιδικής	711	1.223	
Πέλλας	1.300	1.985	
Ιωαννίνων	945	1.285	
Καρδίτσας	1.986	1.183	
Μαγνησίας	2.392	2.172	
Αιτωλ/νίας	2.370	2.183	2.604
Ηλείας	10.43	1.599	
Βοιωτίας	1.201	1.148	
Φθιώτιδας	1.260	1.091	1.180
Αργολίδας	438	462	1.093
Χίου	530	582	
Σάμου	762	650	544
Ηρακλείου	1.527	1.398	645
Δωδεκανήσου	296	244	
Ρεθύμνης	335	254	
ΣΥΝΟΛΟ	47.146	46.480	

Στον πίνακα παρουσιάζουμε, συγκριτικά, ως προς τα δεδομένα του 1965 τα στοιχεία που διαθέτουν οι Νομαρχιακές Επιτροπές της ΕΔΑ για την οργανωτική κατάσταση του κόμματος το 1966 και στις αρχές του 1967. Οι διαφοροποιήσεις του αριθμού των μελών αποτυπώνουν τη συνεχή ροή των κομματικών εγγραφών και αποχωρήσεων χωρίς να ανατρέπουν τη δεδομένη δυναμική ένταξης κατά περιοχή.

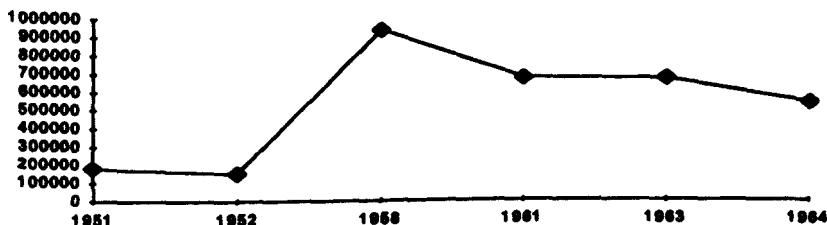
Η γενική εικόνα σταθεροποίησης που αναδεικνύεται από τις αυξομειώσεις των αριθμών στις συγκεκριμένες περιοχές αποτυπώνει ευκρινώς την ελαφρά πτωτική τάση που εμφανίζει ο συνολικός αριθμός των μελών της ΕΔΑ το 1966 και 1967. Πρόκειται για ελαφρά μείωση που σημειώνεται στις περισσότερες κομματικές οργανώσεις, επιβεβαιώνεται από το Οργανωτικό Γραφείο και καταγράφεται στα δεδομένα των τοπικών επιτροπών.

Διάγραμμα 1

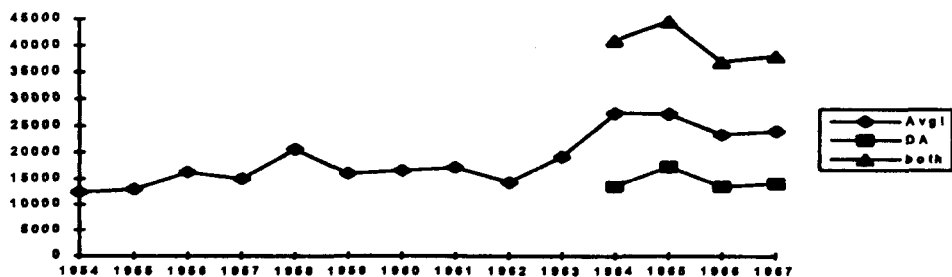
Συσχετισμός και εξέλιξη κομματικού δυναμικού, κομματικών επιρροών και εκλογικού σώματος της ΕΔΑ.

1.α Οι ψηφοφόροι

1.6. Μέση ημερήσια κυκλοφορία του κομματικού τύπου. ΑΥΓΗ και ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

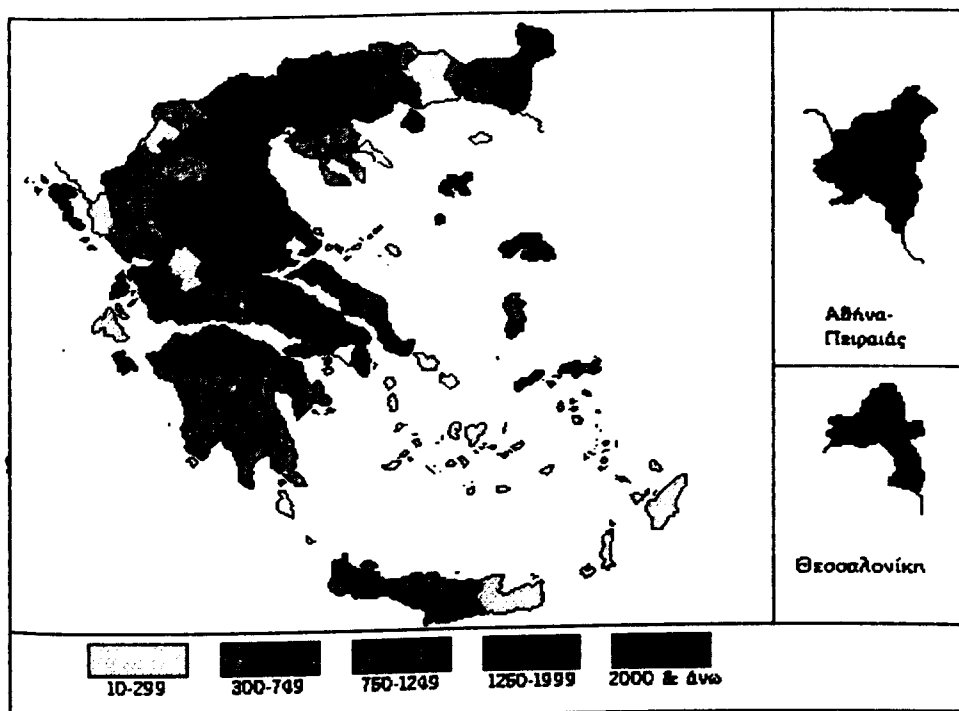
Πηγές: Αρχείο ΕΔΑ

Ενωση Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών (ΕΙΗΕΑ).

Ηλ. Νικολακόπουλος, "Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα", Εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1985.

Χάρτης 1

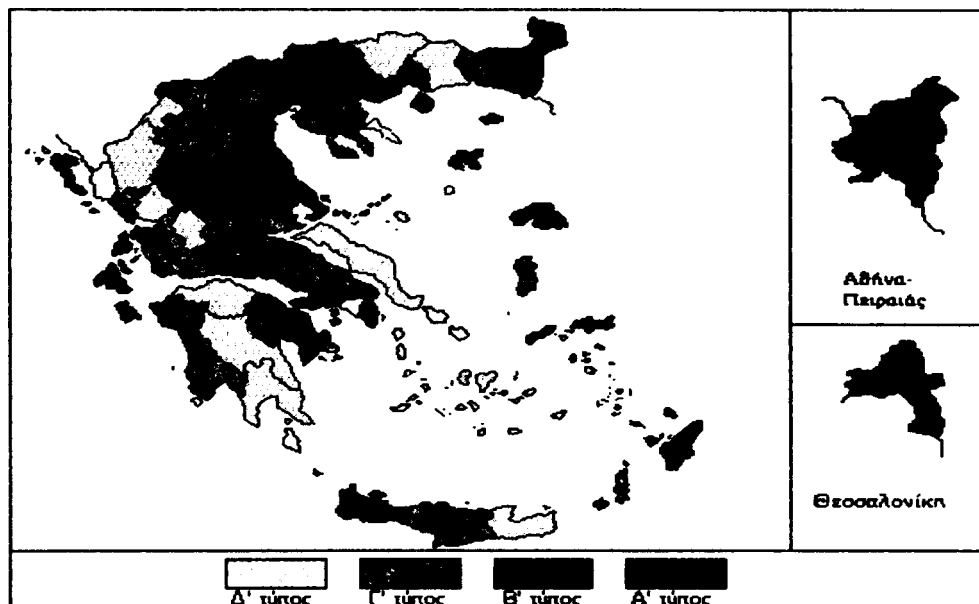
Γεωγραφική κατανομή της κομματικής δύναμης (1965)

Ε.Π. Αθήνας 20.335	Κιλίκης 1.330	Θεσπρωτίας 120 (Οργ. Γρ.)	Αιτωλ/νίας 2.370	Ζακύνθου 918 (Οργ. Γρ.)
Ε.Π. Πειραιά 3.863	Πέλλας 1.330	Πρεβέζης 511 (Οργ. Γρ.)	Αχαΐας 1.158	Λέσβου 2.443+
Αττικής 1.160 (Οργ. Γρ.)	Ημαθίας 1.767	Τρικάλων 1.777	Ηλείας 1.043	Σάμου 762 (Οργ. Γρ.)
Ε.Π. Θεσ/νίκης 3.970	Φλώρινας 328 (Οργ. Γρ.)	Καρδίτσας 1.986	Μεσσηνίας 1.167 (Οργ. Γρ.)	Χίου 530
Ν. Θεσ/νίκης 2.919	Καστοριάς 50 (Οργ. Γρ.)	Λαρίσης 3.457	Λακωνίας 414 (Οργ. Γρ.)	Κυκλάδων 119 (Οργ. Γρ.)
Εβρου 1.827	Κοζάνης 1.449 (Οργ. Γρ.)	Μαγνησίας 2.392	Αρκαδίας 310 (Οργ. Γρ.)	Δωδ/σου 296 (Οργ. Γρ.)
Ροδόπης 603	Γρεβενών 619 (Οργ. Γρ.)	Εύβοιας 862	Αργολίδας 488	Χανίων 1.165 (Οργ. Γρ.)
Εύβοιας 106	Περίου 1.981 (Οργ. Γρ.)	Φθιώτιδας 1.260	Κορινθίας 581 (Οργ. Γρ.)	Ρεθύμνης 335 (Οργ. Γρ.)
Καβάλας 1.524	Χαλκιδικής 711	Βοιωτίας 1.201(Οργ. Γρ.)	Κερκυρας 1.680 (Οργ. Γρ.)	Ηρακλείου 1.527
Δράμας 462	Ιωαννίνων 945	Φωκίδας 405 (Οργ. Γρ.)	Λευκάδας 855 (Οργ. Γρ.)	Λασιθίου 131 (Οργ. Γρ.)
Σερρών 4.149	Αρτας 531 (Οργ. Γρ.)	Ευρυτανίας 30 (Οργ. Γρ.)	Κεφαλληνίας 262	

Χάρτης 2

Γεωγραφία της κομματικής συγκρότησης και μορφές ένταξης (1965)

Ο χάρτης σκιαγραφείται με βάση τους 4 τύπους κομματικής συγκρότησης της ΕΔΑ. Οι τύποι προσδιορίζονται από : α) την εκλογική εμβέλεια (άνω του εθνικού μέσου όρου = +), β) από το λόγο μελών προς ψηφοφόρους (άνω του εθνικού μέσου όρου συγκέντρωση = +) και γ) από το λόγο μελών προς δημότες (άνω του εθνικού μέσου όρου = +). Α' τύπος = + + + και - + + Β' τύπος = + - - και + - + Γ' τύπος = - + - Δ' τύπος = - - -

Αθήνα Α' και Β'	Κίλικς	Θεσπρωτίας	Αιτωλ/νίας	Ζακύνθου
+ + +	+ + +	- -	- + -	+ + +
Πειραιας Α' και Β'	Πέλλας	Πρεβέλης	Αχαΐας	Λέσβου
+ - -	- + -	- + -	- - -	+ - +
Αττική	Ημαθίας	Τρικάλων	Ηλείας	Σάμου
+ + -	+ + +	+ + +	- - -	+ + +
Θεσ/νίκη Α'	Φλώρινας	Καρδίτσας	Μεσσηνίας	Χίου
+ - +	- + -	- + +	- + -	- - -
Ν. Θεσ/νίκης	Καστοριάς	Λαρίσης	Λακωνίας	Κυκλάδων
+ + +	- - -	+ + +	- - -	- - -
Εβρου	Κοζάνης	Μαγνησίας	Αρκαδίας	Δωδ/σου
- + +	- + -	- + +	- - -	- + -
Ροδόπης	Γρεβενών	Εύβοιας	Αργολίδας	Χανίων
- + -	- - -	- - -	- + -	+ - -
Ξάνθης	Πιερίας	Φθιώτιδας	Κορινθίας	Ρεθύμνης
- - -	- + +	- + -	- + -	- + -
Καβάλας	Χαλκιδικής	Βοιωτίας	Κερκύρας	Ηρακλείου
+ - -	- + -	- + -	+ + +	- + -
Δράμας	Ιωαννίνων	Φωκίδας	Λευκάδας	Λασιθίου
- - -	- - -	- + -	+ + +	- - -
Σερρών	Αρτας	Ευρυτανίας	Κεφαλληνίας	
- + +	- - -	- - -	+ - -	